

Amikor a bordába fűzéssel végeztek, a fonalvéget *fémpálcára* kötötték. Egy vászondarabka hosszabbító közbeiktatásával vezették a hengerre. Ezzel a munkafázissal a szövés előmunkálata, a felvetés megtörtént.

A szövés megkezdése előtt a nyüstöt tartó csigákat megfelelő magasságba emelték, beszabályozták. A nyüst alsó végére felkötötték a *nyomókat*, a *lábitókat*. Ennek a „pedálpárnak” a változtatott nyomása felemelte-leengedte, váltotta, vagyis nyitotta-zárta a nyüstöket.

A beverő fonalat apró csövekre *csőrölték*, a *vetélőbe* tették, egy kis fémfeszítővel rögzítették. Ezt a vetélőt – a szövés során, a nyüst emelése után – a szövőasszony egyik kezével átvette az egyik oldalról a másikra, a másik kezével a bordatartót a vászon irányába húzva *beverte* a fonalat. Utána a nyomóval nyüstöt váltott, ismét kinyílt a fonalpár, azon átvette a vetélőt, beverte a fonalat.

A felvetett fonal száraz és tovább szárad. Hogy ne *patogjon*, ne szakadjon a szál, megkenték. Lisztből, vízzel keverve *csírítz* főztek. A kenőcsöt, régebben kukoricacsutkával, később kefével a szál hosszanti irányába kenték a fonalra.

Még reggel rakták össze a szátyfát, de mire felvetették a fonalat, s az asszonyok elvégezték a szálbefűzést, előkészítették a szövést, akkorra már alkonyodott. Másnap reggel: Uram Jézus, segíts! fohással, keresztvetéssel indult a szövés.

A kender végterméke a vászon. Ez a ruházkodás és a gazdasági textilszükséglet alapanyaga volt. A vászonnak volt még egy el nem hanyagolható funkciója: a díszítőművészet alapanyaga. Minősége mint tartalmi, szépsége mint formai követelmény egyrészt a fonástól, másrészt a szálfelvetéstől függött.

A szülőfalumban, Viszló községben és a környező falvakban is minden gazdasszonynak volt kenderföldje. Ennek a dülönék a neve mind a mai napig Kenderföld. A kender termesztésének (és feldolgozásának) olyan jelentősége volt, hogy még ehhez kapcsolódó szólás-mondás is élt a vidéken: ha valaki savanyú arcot vágott, azt mondták rá az emberek: *Úgy néz ki, mint akinek nem jutott kenderföld!*

A kender termesztése – a dolgos, nyári időszakban – munkát alig igényelt, a megmunkálása, a feldolgozása azonban – a csendes őszi, téli hónapokban – sok munkát adott a lányoknak, asszonyoknak, sok szorgos kezet igényelt. A mi vidékünkön az 1970-es évek elejéig rendszeresen fontak az asszonyok. A még akkor megfont fonalból ma is akad egy-egy felvetnivaló. 79 éves édesanyám guzolykerekei telente még most is pörögnek. Úgy érzi, azért kell fonnia, hogy míg ő él, ez a szokás megmaradjon, ne vesszen a múltba.

Dr. Kisida Erzsébet

A palotai meszesek

A Veszprém megyei Palota (ma Várpalota) lakossága a XVIII. században és a XIX. század elején aránylag jól élt. 1858-ban a korábbi mezővárosból városi rangra emelkedett, 1861–1870-ig járási székhelyként emlegetik. A század vége felé azonban ipara hanyatlásnak indul. A híres „bakonyi cifraszűr” kelendősége a XIX. század közepétől hanyatlik, a bakonyi lakosság foglalkozásának megváltozásával. Így a vele kapcsolatos ipar is sorvad. A kapitalista fejlődés megindulása után hasonló sors vár a fazekasokra, mézeskalácsosokra s a régi híres kézműipar minden ágára.

A vásározó palotai iparosok és kereskedők, a megváltozott viszonyok között nem tudták állni a versenyt a jobb közlekedési viszonyokkal rendelkező Fehérvárral és Veszprémmel. A lakosság sem az iparban, sem a mezőgazdaságban nem talált megélhetést és megkezdődött a nagyarányú elvándorlás. A század elején még jómódú mezőváros – amely 1870-ben hivatalosan a Várpalota nevet kapta – szegényes faluvá vált és lakosságának csaknem egyharmadát elvesztette. A lakosság lélekszámának alakulása: 1836-ban 6431, 1869: 5536, 1890: 5161, 1900: 5344, 1910: 5440.

A „meszes” foglalkozás kialakulása

A helyben maradt lakosokra nehéz idők vártak. A kézműipar hanyatlása, a nehezen megmunkálható föld kevés haszonnal járó, verejtékes munkára kényszerítette őket. Ezt a

helyzetet az 1876-ban felfedezett, a föld mélyén rejlő szénkincs enyhítette, de nem oldotta meg. A bányában foglalkoztatottak száma még 1900-ban sem több 70–80 főnél.

Az állattartás elég gazdaságosnak bizonyult, s a fuvarozás mind nagyobb méreteket öltött. A Bakonyban található mészkő bányászata, égetése, szállítása egyre több palotai gazdának nyújtott megélhetési lehetőséget. Ekkor még nem számított külön foglalkozásnak a „meszezés”, de a palotai fuvaros emberek közül – a napszámba járás és egyéb fuvarozás mellett – mind többen láttak benne jó kereseti forrást.

Az építkezésnél, permetezésnél nélkülözhetetlen anyag a mész. A Bakony röghegységében szénen, bauxiton és dolomiton kívül, néhány helyen közvetlenül a felszín alatt likacsos szerkezetű mészkő is található, mely a mészégetésre alkalmas. A feltároló fúrásokból tudjuk, hogy a palotai medence déli részét permi vörös homokkő, nyugati és északi részét triász időszerű mészkő, illetve dolomit alkotja. Erre települt a harmadkori tenger előnyomulását jelző homokos, kavicsos kőzetanyag, majd az üledék, mely igen gazdag egykori élővilág lelőhelye. Erre került az agyagos üledék és a tőzeg. A rétegsort a ma is sok helyütt található pannóniai mészmárga és csigákban gazdag édesvízi mészkő zárja le. Ez a réteg keletkezésekor növényeket és állatokat is bekéregezett, tehát eleinte igen laza, törékeny. Később tömöttebbé vált és erősen megszilárdult. A növények, állatok elpusztultak, az egész tömeget szénsavas mész járta át és az üreégeket, hézagokat töltötték ki. Ez a tömött mészkő, mely kristályos anyag ugyan, de a szemek oly aprók, hogy szabad szemmel nem vehetők észre. Többnyire ezt szokták érteni a mészkő név alatt, mert a különböző szerkezetűeknek más-más nevük van.

A Bakony egyéb településein, pl. Ugodon, Öskün, Dudaron szintén foglalkoztak mészégetéssel és fuvarozással, de ezekben a falvakban más megélhetési lehetőség is akadt, így legfeljebb a *mészégetés* alakult ki nagyobb mértékben. Az égetett mész *fuvarozása* lassanként a palotaiak feladata lett.

„Magyarországon 1625-ből való az első adat, amely szerint a mészégetés szabályozott iparág. Sok írás azonban arról tanúskodik, hogy a mészégetést a paraszt mesterséghez számítják, s mint ilyen, szabályozatlan” – írja Kecskés József *Az ugodi mészégetés* című munkájában.

A Magyar Néprajzi Lexikonban Mészégető címszó alatt többek között ezt olvashatjuk: „... A mészégetéssel foglalkozók népi neve meszes, egyben így nevezik a meszet értékesítő szekeres árust is. Meszes szavunkról 1150-ből származik az első írásbeli adat. Bár a mész kiterjedt általános paraszti használata viszonylag újabb keletű (kb. 150–200 éve terjedt el a meszelés, de a szerényebb épületek kötőanyagaként még ma is csak sarat használnak mind a téglá-, mind a vályogfalazat készítésénél), magának a mésznek az előállítására évszázadok óta paraszti, falusi szakemberek feladata, amit általában földművelés mellett kiegészítő jövedelemforrásként üznek.”

A palotai „meszezés” – mint főfoglalkozás – kb. 120–150 évre vezethető vissza. Természetesen kiegészítő foglalkozásként ennél sokkal régebben üzték. A XIX. század közepétől a mai napig „meszes dinasztiák” alakultak.

A meszes családok származása

A ma élők szerint a régi meszes családok – kevés kivétellel – mind palotaiak. Tudomásuk szerint a dédapjuk is Várpalotán született. A következő vezetéknevű „meszes” családok éltek és élnek Várpalotán: Soós, Keszler, Molnár, Kiss, Nagy, Kondrik, Bóka, Szili, Halasi, Jelenti, Márcsik, Szeivolt, Csósz, György, Sági, Kovács, Varsányi, Szurok, Boncz, Patonai, Homoki, Szabó, Zugor, Mogyorósi, Masek. A leszármazottak közül hárman emlékeztek arra, hogy dédapjuk vagy nagyapjuk más vidékről jött Várpalotára, de apjuk és ők már itt születtek.

A XX. század elején 100 körül volt a főfoglalkozású meszesek száma. Vállalkozó kedvben nem volt hiány. A mésszel bejárták az egész Dunántúlt, az Alföld nyugati részét. Dédapák, nagyapák, de még az apák között is volt, aki Stájerországba is átment. Ez a helyzet a palotai szénkincs felfedezőjét és a bánya tulajdonosát, Sztáray grófot is arra készítette, hogy mészégetőt építsen. Ugyanis a palotai szén, minősége miatt nem volt elég kelendő, a mész viszont igen.

1890-ben a bánya lejáratainak közelében megépül a szénrel fűthető mészégető kemence, mivel a szén olcsón állt rendelkezésre. A gróf úgy gondolta, talán neki kifizetődne! A nyers

mészkövet Csőszpusztáról hozatta s az évi mésztermelés 40–50 vagon körül mozgott. A széntermelés ugyanakkor 120–150 vagon volt.

Sztáray gróf utóda, Wietzleben Henrik gróf 1904-ben, a mai bányaközpont területén téglagyárat és új mészégetőt épít, melyet 1909-ben generátortüzelésre rendez be. 1921-ben, a mai bányász tisztalkodófürdő épületének egy része is mészégető volt. A mai raktár helyén állt a téglagyár, a lakatosműhely volt a téglaszáritó.

Az első bejegyzést – mint önálló foglalkozást – a római katolikus plébánia keresztelési anyakönyvében találjuk 1876-ban, ahol Jelenti Julianna keresztaja Kovács János *meszes* és neje Homoki Rozália. Ugyanott, az esketési anyakönyvben is hamarosan találunk főfoglalkozású meszest, ahol 1884-ben Szabó Péter tanúja Tóth József *mészkereskedő*, majd ugyanabban az évben a 15. sorszám alatt Tóth József 52 éves *mészkereskedő* (özvegy) feleségül veszi Szabó Mária 23 éves hajadont.

A meszes családok többnyire egymás között házasodtak s a testvérek is általában ezt a foglalkozást űzték. Egy meszes dal második versszakának vége is megörökíti ezt a tényt:

*Elvettem egy meszes kislányt, mert szép volt.
Minden meszes sógorom volt, borivásból jó dolgom volt.
Tyuhajja!*

A vasútállomás alatti területen az 1890 körüli években Mogyorósi József édesapjának – aki 1869–1948-ig élt – és Zugor András nagyapjának, Zugor Józsefnek – aki 1862–1944-ig élt – saját kemencéik voltak. Mogyorósi János édesapjának, M. Istvánnak öt körkemencéje volt, melyet szénrel fűtöttek. Tatabányáról hozták vagonnal a mészkövet. A kemence 1890-től kb. 40 évig működött. Zugor Józsefnek 40 hold földje volt. Nagyapja égette, két fia pedig: Z. András és Z. József fuvarozta a meszet.

A foglalkozás kivirágzása

1930-ban a palotai meszesek száma már 200 körül mozgott. Ez volt a tetőpont, ha a foglalkozást folytatók számát nézzük. Közülük nagyon sokan az 1930-as években alakult Fuvaroskör tagjai voltak, melynek összejövetelét Várpalotán, a Korona vendéglőben tartották.

1940-től kissé apadt a meszesek száma, de csak olyan formában, hogy ismét más fuvar is vállaltak a meszezés mellett, amit 1920 és 1940 között a legtrikább esetben tettek.

A következőkben egy jellegzetes palotai meszes sorsán keresztül mutatom be a foglalkozás feltételeinek változását.

Az 1930-as években került Királyszállásra *Beszeda Gyula*, aki később Békevárira magyarosította nevét. A család eredetileg a Pilisből származott, ahol ő, mint kisperek gyakran forgolódott a mészégetők között s már akkor igen tetszett neki ez a foglalkozás. Mint fiatalember került Királyszállásra, ahol akkoriban öt mészégető kemence működött. Ezek úgynevezett kútkemencék voltak, melyeket fával fűtöttek éppúgy, mint a Bakonyban működő többi kemencét. Innét a Péti Nitrogénművekhez került, ahol ismét találkozott a mészkövel és a fuvarosokkal, akik a Bakonyból hordták a követ, ami a műtrágya (péti só) gyártásához szükséges. Főállását a Nitrogénműveknél megtartva 1936-ban Öskü határában – az Ösküi Legeltetési Társulattól bérelt területen – mészégető kemencét épített, ami kb. 4–5 évig működött. A kemence vegyes tüzelésre készült, rostéllyal ellátva. 260 q kő fért bele, melyből megközelítően 140 q mész égett ki 22 óra alatt. 1945 szeptemberében a Bögre nevű szőlőhegy fölött, Hajagos-pusztá közelében, szintén rostélyos kútkemencét létesít, az ösküi kemencehez hasonló nagyságút. Követ az inotai kőbányából hordták. Ez a kemence csupán 1–2 évig működött.

1945-ben, a front átvonulása utáni időkben nagy és fontos szerephez jutnak a mészfuvarozók a közellátás szempontjából. Ugyanis a mész eladása után kocsijukon gabonát, zöldséget gyümölcsöt hoztak a lebombázott Várpalota lakóinak. Élelmességük, korábbi ismeretségük révén életet, reményt hoztak a sokat szenvedett lakosságnak. Fontos szerepük miatt megélhetésük biztosított volt. Megalakuláskor szinte valamennyien a Kisiparosok é Kiskereskedők Országos Szervezetének tagjai lettek.

A foglalkozás hanyatlása

Az 1950-es években a hatóság nem adott engedélyt a mészfuvarozásra, csupán az égetésre, azt is korlátozott számban. Egy darabig „feketén” hordták a meszet akkor is, de a gyakori ellenőrzés és büntetés „megállj”-t parancsolt. Több esetben az egész rakományt elkobozták.

Bóka István például elmondja, hogy 1951-ben Somogyban járt, amikor elfogták a rendőrök s az egész kocsi meszet elkobozták (még alig adott el belőle), őt pedig 3 hétre börtönbe csukták. Kiszabadulása után ismét elment mésszel, mert a családnak élelem kellett. Fejér megye felé indult, Dunaújváros közelében Kulcsig ment (ez egy nyaralótelep a Duna partján), ahol ismét elfogták és a tanácsházára vitték. Itt rövid „beszélgetés” után elengedte az iparügyi osztály vezetője azzal a kikötéssel, hogy dülöutakon tér vissza Várpalotára és útközben nem árulja a meszet. Ezután nem mert többet menni, hanem a bányában és a kohóban dolgozott 1966-ig.

Zugor András elmondja, hogy Halasi János nem állt meg az igazoltatásra való felszólítás-kor, a rendőrök utánalóttek és karját eltalálták. Ugyanezt Halasi János is elmondta. Szintén 1951-ben történt.

Ezekben az években csak a rokkantak kaptak engedélyt, pl. santa Keszler, santa Bóka, dadogós Hajdú János, Szakács József... talán öten-hatan. A többiek vagy a térszbe mentek és ennek alkalmazottjaként hordták a meszet, vagy különböző vállalatoknál helyezkedtek el.

Az 1970-es években ismét engedélyt kaptak a mész eladására. Néhányan folytatták a régi foglalkozást, mások részben kiöregedtek, részben a tsz-ben maradtak továbbra is, vagy másutt találtak megélhetési lehetőséget. Számuk 1970-ben 30 volt. Ma, 1985-ben már senki sem hordja a meszet. Legfeljebb Szeivolt Márton megye fiával imitt-amott egy vásárra, de már nem szekérről, hanem autóból árulja a meszet.

Jelenleg hatan vannak Várpalotán, akik háznál oltják és nejlonzsákokban árulják az oltott meszet. Eljárni már nem érdemes, mert majdnem minden faluban van mészlerakat, ahonnan a helybeliek megvehetik a szükséges mennyiséget. Tehát elmondhatjuk, hogy 1985-re a „palotai meszes” foglalkozás megszűnt létezni.

Pacsuné Fodor Sári

Lakodalmi szokások az Ung-vidéki Szirénfalván

Az emberi élet fordulóinak általunk leírt lakodalmi mozzanata mintegy hetven évvel ezelőtti állapotot tükröz. Amennyire a rendelkezésre álló anyag lehetővé teszi, igyekszünk a változást is érzékeltetni.

A lakodalmi események visszanyúlnak az ismerkedés, udvarlás, párválasztás hosszabb-rövidebb időszakába.

A párválasztás több körülménytől függött. Az érzelmi kapcsolat általában másodlagos szerepet kapott, ha egyáltalán kapott. A fő tényező mindenekelőtt az anyagi javak, illetve a felekezeti hovatartozás volt, ezek szerepe mára csaknem teljesen megszűnt.

Az endogám házasság 1945-ig jellemző. Korábban leggyakoribb volt a falun belüli házasság. Az utóbbi 15–20 esztendőben ez a kötöttség fokozatosan feloldódott, és már a szűkebb vidéken kívülre is férjhez mennek, illetve onnan hoznak „menyecskenek valót”.

A vizsgált időszakban a közelebbi ismerkedés úgy történt, hogy a legények házaltak. Összeállt három-négy *cimbora*, s különböző alkalmakkor, fonók, bálók, sátoros ünnepek *eljártak* a lányok házakhoz szórakozni. Erre leginkább a téli időszak volt alkalmas, amikor *nem volt dologidő*. A legjobb alkalom pedig a fonóban nyílt, ahová a legények is nagy előszeretettel jártak. Itt a fiatalok beszélgettek, huncutkodtak, mókáztak, s így közelebb kerültek egymáshoz a fiúk és lányok. *Összemelegedtek*, s így a legény ugyan már hazakísérte a lányt, de a házba még nem ment be.

Amikor szándékuk nyilvánvalóvá vált, tudtukra adták szüleiknek, hogy egybe kívánnak menni. Utána a szülők meghányták-vetették a dolgot, felmérték a választott fiú vagy lány